SOCIALNRG

AFFORDABLE GREEN ENERGY FOR EVERYONE!

Beleidsnota Energiegemeenschappen voor een rechtvaardige energietransitie

woensdag, 4 november 2026

Auteurs:
Heleen Schockaert, REScoop.eu
Thomas Heylen, Klimaan cvso
Chaïm De Mulder, REScoop.Vlaanderen
Steven Laurijssen, Klimaan cvso

The SOCIALNRG project has received funding from the European Union's LIFE programme under grant agreement No 101167579.

Inhoud

1 Gemiste kansen rond energiegemeenschappen 2
1.1 Knelpunten 3
2 Systeembarrières voor (sociaal) energiedelen in Vlaanderen 5
2.1 Knelpunten 5
3 De praktijktest: concrete lessen uit het wijkproject Otterbeek (Mechelen) 7
3.1 Het driefasenmodel van Otterbeek 7
3.2 Kerncijfers en realisaties van het Otterbeek-model 8
3.3 De onmisbare sociale pijler 8
3.4 Beleidsmatige lessen uit Otterbeek 8
4 Conclusie: Beleidsaanbevelingen voor de Vlaamse Overheid 9
Ter ondersteuning van energiegemeenschappen als instrument voor een rechtvaardige energietransitie 9
Ter ondersteuning van energiedelen 10

BELEIDSNOTA ENERGIEGEMEENSCHAPPEN VOOR EEN RECHTVAARDIGE ENERGIETRANSITIE

Naar aanleiding van overleg met Kabinet Minister Depraetere op Donderdag 1 oktober 2026

Aan de Vlaamse Minister van Wonen, Energie en Klimaat, Toerisme en Jeugd en de Vlaamse Regering

Volgens officiële cijfers loopt ongeveer één op zeven huishoudens in Vlaanderen het risico op energiearmoede. Geopolitieke spanningen, volatiele energieprijzen en de toenemende frequentie van langdurige hittegolven maken duidelijk dat een structureel en toekomstgericht antwoord dringend nodig is.

De visienota Energiearmoedeplan 2030 van de Vlaamse Regering biedt hiervoor een belangrijk beleidskader. De nadruk op preventieve en structurele renovatiemaatregelen, in combinatie met sociale bescherming, is daarbij terecht. Tegelijk blijft het potentieel van collectieve burgerinitiatieven en energiegemeenschappen onderbelicht.

Net deze initiatieven kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de structurele bestrijding van energiearmoede. Door samenwerking, lokale verankering en democratische besluitvorming verbinden ze de technische en sociale dimensies van de energietransitie. Ze maken de transitie concreet en toegankelijk, en geven haar een lokaal en menselijk gezicht. Dit maakt zulke initiatieven cruciaal voor het opbouwen van vertrouwen in de transitie en de algemene weerbaarheid van onze maatschappij.

Het ondersteunen van energiegemeenschappen en het versterken van hun toegankelijkheid voor kwetsbare gezinnen mag daarom niet worden gereduceerd tot een kanttekening binnen het Vlaamse energiearmoedebeleid. Ze zijn een instrument dat verschillende beleidsdoelstellingen tegelijk kan verbinden en zouden dus een transversale beleidsambitie moeten zijn binnen het Vlaamse beleid voor een rechtvaardige energietransitie.

1 Gemiste kansen rond energiegemeenschappen

Vlaanderen beschikt over een divers en groeiend landschap van energiegemeenschappen, waarvan velen een voortrekkersrol opnemen in de energietransitie. Tegelijk blijft een aanzienlijk deel van hun potentieel onderbenut. Dat is in het bijzonder zichtbaar op het vlak van energiearmoede: huishoudens in

een kwetsbare positie vinden nog te weinig aansluiting bij energiegemeenschappen en hebben daardoor onvoldoende toegang tot de voordelen die deze kunnen bieden.

Waar Europese richtlijnen zoals de herziene Energie–Efficiëntierichtlijn (EED), de Richtlijn Energieprestatie van Gebouwen (EPBD) en het *Citizens Energy Package (2026)* energiegemeenschappen expliciet aanwijzen als een directe en structurele oplossing tegen energiearmoede, dreigt Vlaanderen het potentieel van de burgercoöperatieve motor te laten liggen.

1.1 Knelpunten

Knelpunt 1: Het negeren van de maatschappelijke kosten voor begeleiding
Bij sociaal kwetsbare gezinnen heerst door historische achterstelling vaak diep wantrouwen ten aanzien van nieuwe energie–initiatieven. Het opbouwen van vertrouwen, het verhogen van de energiegeletterdheid en het organiseren van wijkgerichte participatie (via *Energiecafés*, buurtrondes en co–creatie) vergt een langdurige en intensieve inzet. In het huidige energie–marktdesign wordt deze begeleidingsrol nergens financieel gevaloriseerd. Burgerenergiecoöperaties moeten deze taak vandaag opnemen via tijdelijke Europese projectsubsidies (zoals LIFE SOCIALNRG). Wanneer deze projecten aflopen, ontbreekt elke structurele financiering om het maatschappelijk opbouwwerk voort te zetten.

Knelpunt 2: Het beleid en financieringssysteem zijn onvoldoende afgestemd op collectieve oplossingen
Het huidige beleid, inclusief het Energiearmoedeplan 2030, stimuleert vooral individuele energiemaatregelen. Collectieve oplossingen zoals energiegemeenschappen, zonnepanelen op gedeelde daken, energiedelen, wijkbatterijen en warmtenetten botsen daarentegen op financiële, juridische en administratieve drempels. Hoge netkosten, leveranciersvergoedingen, administratieve verplichtingen en de gestegen kost van technische ingrepen, zoals EAN–splitsing, maken inclusieve collectieve projecten moeilijker haalbaar (zie verder).

Hierdoor ontstaat een structurele mismatch tussen het potentieel van energiegemeenschappen als instrument tegen energiearmoede en de randvoorwaarden waarbinnen deze projecten moeten opereren.

Knelpunt 3: Onduidelijkheid tussen energiegemeenschappen en energiedelen
Er bestaat beleidsmatig verwarring tussen energiegemeenschappen als

organisatorisch concept en energiedelen als activiteit. Zo belooft Actie 18 in het Energiearmoedeplan 2030 te "blijven inzetten op het potentieel van energiedelen en energiegemeenschappen", maar behandelt uiteindelijk slechts energiedelen als activiteit.

Energiedelen kan als activiteit door verschillende actoren worden georganiseerd, waaronder commerciële partijen, terwijl energiegemeenschappen naar EU definities vastgesteld in de Internal Market for Electricity Directive en de Renewable Energy Directive, een organisatievorm bieden waarin burgers en lokale actoren collectief en democratisch kunnen deelnemen aan het energiesysteem.

Wanneer beide concepten door elkaar worden gebruikt, dreigt het specifieke potentieel van energiegemeenschappen — democratische participatie, lokaal eigenaarschap, collectieve besluitvorming en maatschappelijke meerwaarde — onvoldoende in het beleid te worden meegenomen. Dit creëert ook risico's voor corporate capture en verwarring bij burgers.

Knelpunt 4: Complexiteit creëert ongelijkheid en onzekerheid
De complexiteit van het energielandschap leidt an sich tot een rechtvaardigheidsprobleem. Burgers worden geconfronteerd met technische, juridische, administratieve en digitale vraagstukken die niet iedereen zelfstandig kan dragen. Voor kwetsbare huishoudens vormt deze complexiteit een bijkomende drempel bovenop bestaande financiële en sociale kwetsbaarheid.

Bovendien verhogen snelle veranderingen in beleid, subsidies, energietarieven en technologische ontwikkelingen de onzekerheid en het investeringsrisico voor energiegemeenschappen en ondermijnen ze zo de lange-termijnbetrokkenheid die juist nodig is om kwetsbare huishoudens structureel te betrekken en te begeleiden.

Knelpunt 5: Huurwoningen en appartementsgebouwen als bijzondere uitdaging
Een recent rapport van de Europese Rekenkamer over de technische en juridische obstakels voor de ontwikkeling van energiegemeenschappen in de EU wijst op een specifieke uitdaging voor appartementsgebouwen: het blijft onduidelijk hoe bewoners er gezamenlijk een energiegemeenschap kunnen oprichten of eraan kunnen deelnemen. Ook in Vlaanderen vormt dit een knelpunt, waarbij energiegemeenschappen bovendien wijzen op de specifieke uitdagingen binnen de huurmarkt. Beslissingen over investeringen, eigendom, toegang tot daken, renovaties en energie-installaties zijn er vaak verspreid over verschillende actoren, wat de totstandkoming van collectieve oplossingen bemoeilijkt. Zonder aangepaste

beleidsmaatregelen dreigen net deze groepen moeilijk bereikbaar te blijven, terwijl het risico op energiearmoede er aanzienlijk kan zijn.

Knelpunt 6: Opschalen van lokale pilots: een fundamentele transitie is nodig.
Succesvolle lokale initiatieven blijven vaak projectmatig en afhankelijk van tijdelijke financiering en lokale trekkers. Om energiegemeenschappen effectief in te zetten als preventief instrument tegen energiearmoede, is een fundamentele herinrichting nodig van het ondersteunende energiesysteem. Inclusie en kwetsbaarheid moeten daarbij niet als aanvullende doelstellingen worden behandeld, maar als centrale ontwerpprincipes.

Voor verdere verdieping van deze en andere knelpunten: https://rescoopv.be/kennisbank/onderzoeksrapport-energiearmoede-en-burgerenergie-een-analyse-van-noden-drempels-beleid-en-inspirerende-praktijken-2026/

2 Systeembarrières voor (sociaal) energiedelen in Vlaanderen

Naast het potentieel van energiegemeenschappen blijft energiedelen als concrete activiteit en instrument om hernieuwbare energie lokaal te benutten en tegelijk betaalbaarder te maken, vandaag nog onvoldoende benut.

Ook hier identificeren we een aantal structurele knelpunten die er in het huidige beleidslandschap voor zorgen dat energiedelen voor kwetsbare doelgroepen (maar ook meer algemeen) economisch en operationeel vastloopt.

2.1 Knelpunten

Knelpunt 1: Ondoorzichtige administratieve kosten bij energieleveranciers
De belangrijkste rem op de businesscase van energiedelen is dat commerciële energieleveranciers deelnemers ondoorzichtige administratieve toeslagen aanrekenen per EAN-code. Voor kleine verbruikers en gezinnen met een beperkt flexibel energievolume weegt deze maandelijkse vaste kost ruimschoots op tegen de financiële winst van de gedeelde zonnestroom. Weliswaar verplicht de federale 'wet-Beenders' leveranciers om vanaf 1 januari 2027 transparant te factureren en geen bijkomende kosten meer aan te rekenen voor energiedelen, maar energieleveranciersorganisatie FEBEG onderzoekt reeds juridische stappen om

deze wet aan te vechten. Zonder Vlaams flankerend handhavingsbeleid dreigt dit misbruik te blijven voortbestaan.

Knelpunt 2: Structurele uitsluiting van kwetsbare klanten met een sociaal tarief
Dit knelpunt rust vooral op een bevoegdheidsprobleem. Het sociaal tarief is een federaal vastgelegd all-in tarief, dat de CREG per kwartaal opsplitst in een energie- en een netcomponent, terwijl de distributienettarieven een gewestelijke bevoegdheid zijn. Zolang de VNR en de CREG niet verduidelijken welke nettarieven op het gedeelde volume gelden en hoe het capaciteitstarief wordt verrekend, blijft deelname voor klanten met een sociaal tarief in de praktijk onmogelijk. Omdat een regulier capaciteitstarief zich niet laat combineren met een all-in kWh-tarief, lijkt er maar één werkbare oplossing: de VNR erkent voor deze klanten de componentverdeling van de CREG. Het obstakel dat in Brussel speelt, waar de beheerder van de energiedeelgroep de nettarieven int en het sociaal nettarief met de federale overheid zou moeten verrekenen, stelt zich in Vlaanderen bovendien niet.

Knelpunt 3: Het ontbreken van financiële netprikkels voor lokaal energiedelen
Met EMD5.1 wordt een nieuwe verbruikerscategorie, nl. bewoners van een appartementsgebouw, geïntroduceerd, die de deur verder opent voor energiedelen in die context. De VNR kan nu bijvoorbeeld, net als in Brussel, het distributietarief voor die groep laten wegvallen. Dat is een autonome beslissing van de VNR, maar de wettelijke voorwaarde om deze cruciale hefboom toe te passen is intussen vervuld. Hetzelfde zou kunnen voor buren achter hetzelfde transformatorstation.

Knelpunt 4: Focus op individuele versus collectieve optimalisatie
Het Vlaamse energiebeleid is volledig ingericht op *individuele* optimalisatie: elk huishouden wordt geacht zijn eigen verbruik af te stemmen op zijn individuele digitale meter en individuele capaciteitstarief. Kwetsbare huishoudens in sociale appartementen vallen hierbij dubbel uit de boot: zij hebben geen eigen dak voor zonnepanelen, geen eigen oprit voor een laadpaal of batterij, en missen de financiële middelen om te investeren in hernieuwbare technologie.
Zo werd voor de wijk Otterbeek door Klimaan onderzocht hoe met batterijen het zelfverbruik verhoogd kan worden. Wie daar een business case voor maakt, komt uit bij 197 individuele batterijen in plaats van één wijkbatterij. Technisch is een wijkbatterij nochtans de beste oplossing: meer comfort voor alle bewoners, een sterkere stijging van het zelfverbruik dan bij individuele optimalisatie en dus minder belasting van het net. Een grotere batterij biedt ook meer flexibiliteit, waardoor

Klimaan extra inkomsten kan halen en meer diensten kan leveren aan het net. Met het wegvallen van de administratieve kosten en de toegang voor klanten met sociaal tarief verdwijnen twee drempels, maar extra incentives, zoals een verlaagd collectief capaciteitstarief of distributietarief, zijn nodig voor een duurzame business case.

Knelpunt 5: Administratieve blokkades en het stilleggen van de Fluvius-API
Terwijl commerciële marktprocessen gestandaardiseerd verlopen via het centrale dataplatform Atrias, valt energiedelen daar vandaag buiten. Dit betekent manueel beheer en extra administratie voor iedere stakeholder. Wie wil opschalen naar grotere projecten rond energiedelen heeft tools nodig om ook het beheer rond energiedelen te automatiseren. Om dit op te lossen ontwikkelde netbeheerder Fluvius in 2024 samen met marktpartijen een specifieke API voor energiedeelbeheer. Begin 2025 werd dit ontwikkelproject echter stilgelegd.

3 De praktijktest: concrete lessen uit het wijkproject Otterbeek (Mechelen)

Dat een sociaal rechtvaardige energietransitie wél kan werken wanneer energiegemeenschappen, sociale woonmaatschappijen en lokale besturen de handen ineenslaan, bewijst de sociale woonwijk Otterbeek in Mechelen. Dit initiatief won in juni 2025 de prestigieuze *European Sustainable Energy Award* in de categorie *Lokale Energieactie*.

3.1 Het driefasenmodel van Otterbeek

1. Renovatie en heraanleg: Het verminderen van de basis energievraag door ingrepen aan het publiek domein en de schil van de sociale huurwoningen (georganiseerd door Woonland en Stad Mechelen).
2. Maximale productie: Het volledig benutten van de beschikbare dakoppervlakte via energiecoöperatie Klimaan, die circa €700.000 via burger-crowdfunding investeerde in zonnepanelen op alle 197 sociale huurwoningen. De sociale huurders hoefden zelf nul euro te investeren.
3. Slimme optimalisatie: Het afstemmen van vraag en aanbod via een pilot met slimme plug-in thuisbatterijen (*Marstek Venus E* gecombineerd met het *Jullix EMS*-sturingssysteem) om de eigen consumptie te verhogen en het distributienet te ontlasten.

3.2 Kerncijfers en realisaties van het Otterbeek-model

- Infrastructuur: 1.795 zonnepanelen geïnstalleerd op 197 sociale huurwoningen.
- Energieproductie: Jaarlijks circa 700.000 kWh aan lokale groenestroom, goed voor een vermeden uitstoot van 130 ton CO_2 per jaar.
- Gegarandeerde prijszekerheid: De opgewekte stroom wordt aan de huurders geleverd tegen een tarief dat gegarandeerd maximaal 90% van het sociaal tarief bedraagt, met een geïndexeerd plafond van 20 eurocent/kWh (waarbij steeds de laagste van de twee geldt). Dit levert elk gezin een directe besparing op van €15 tot €91 per jaar ten opzichte van commerciële markttarieven.
- Slimme opslag: De pilot met stekkerbatterijen (verwachte levensduur van 15 jaar en 6.000 laadcycli) verhoogt de zelfconsumptie per gezin van 20% naar 50%. Bij opschaling naar alle 197 woningen levert dit jaarlijks 140.000 tot 210.000 kWh extra lokaal benutte stroom op.

3.3 De onmisbare sociale pijler

De Otterbeek-casestudy toont aan dat een louter technische oplossing niet volstaat. Omdat sociale huurders historisch zelden vruchten hebben geplukt van het klimaatbeleid, zetten Klimaan, Woonland en SAAMO in op een intensief traject van energiegeletterdheid:

- Regelmatige buurtmeetings (*Energiebabbels* en *Energiecafés* in de lokale gemeenschapsruimte J@M);
- Huis-aan-huis informatierondes en begrijpelijke infofolders;
- Co-creatieworkshops en de ontwikkeling van een toegankelijke bewoners-app voor real-time inzicht in het verbruik.

3.4 Beleidsmatige lessen uit Otterbeek

Uit de praktijkervaringen van de initiatiefnemers vloeit een duidelijke conclusie voort: energiecoöperaties vragen geen overheidssubsidies voor de zonne-installaties zelf, maar eisen een feilloos regelgevend en markttechnisch kader. Specifiek vraagt de praktijk om:

1. Het schrappen van extra databeheerkosten bij gesplitste injectie-EAN's wanneer een coöperatie een zonne-installatie realiseert via een recht van opstal op sociale huurdaken.
2. Een formeel erkende juridische sandbox voor sociaal energiedelen, waar binnen een luwte van verstarrende marktregels geëxperimenteerd kan worden met innovatieve tarief- en opslagmodellen.

3. Het erkennen en financieren van het sociaal opbouwwerk als een essentiële publieke taak in de energietransitie.

4 Conclusie: Beleidsaanbevelingen voor de Vlaamse Overheid

Vanuit de bovenstaande bevindingen worden volgende concrete beleidsaanbevelingen voorgelegd aan de Vlaamse Minister van Energie en Wonen ter versterking van het Energiearmoedeplan 2030.

Ter ondersteuning van energiegemeenschappen als instrument voor een rechtvaardige energietransitie

1. **Maak van energiedemocratie een transversale doelstelling binnen het energiearmoedebeleid.** Energiearmoede is immers niet uitsluitend het gevolg van hoge energiekosten, slechte woningen of lage inkomens, maar houdt ook verband met beperkte toegang tot informatie, besluitvorming, eigenaarschap en participatie. Energiegemeenschappen kunnen burgers een structurele rol geven in de energietransitie, waarbij zij niet alleen profiteren van de geproduceerde energie, maar ook mede-eigenaar en mede-beslisser worden.
2. Maak een duidelijk onderscheid tussen **energiegemeenschappen als organisatorisch concept** en **energiedelen als activiteit** in beleids- en regelgevingskaders. Dit om corporate capture en wantrouwen te vermijden en de meerwaarde van energiegemeenschappen volledig te benutten.
3. Voorzie **structurele financieringsmechanismen voor sociale begeleiding en ontzorging;** outreach en persoonlijke communicatie; samenwerking met OCMW's en sociale organisaties; begeleiding van huurders en bewoners van sociale woningen; langdurige opvolgingen van kwetsbare deelnemers. Dit is geen kost maar een investering in een weerbare maatschappij.
4. **Subsidieer toegang tot hernieuwbare energie via een energiegemeenschap,** bijvoorbeeld via zonnepanelen of eenvoudige stekkertoepassingen. Het huishouden wordt daarbij lid van de energiegemeenschap en een deel van de subsidie kan dit lidmaatschap ondersteunen.
5. **Ontwikkel specifieke instrumenten en begeleiding voor huurders en bewoners van appartementsgebouwen**. Ontwikkel daarbij beleidsinstrumenten die de deelname van huurders, sociale huurders en bewoners van appartementsgebouwen aan energiegemeenschappen mogelijk maken, zoals aangepaste financieringsmechanismen en ondersteuning voor mede-eigenaarsverenigingen.

6. **Creëer meerjarige financierings- en garantiemechanismen voor energiegemeenschappen** die werken met kwetsbare huishoudens. Stabiliteit is noodzakelijk omdat sociale inclusie tijd vraagt en niet kan worden opgebouwd binnen kortlopende projectcycli. Lokale, Vlaamse, federale en Europese middelen moeten daarbij beter worden gecombineerd. Ook publieke garanties of andere vormen van risicodeling kunnen investeringen in inclusieve warmtenetten, renovatieprojecten en collectieve energie-infrastructuur ondersteunen.
7. **Benut Europese financiering strategisch voor lokale energiegemeenschappen** door ervoor te zorgen dat energiegemeenschappen, gemeenten en nationale of regionale koepelorganisaties voldoende capaciteit hebben om Europese financiering te identificeren, aan te vragen en effectief in te zetten. Momenteel wordt onderhandeld over de volgende Europese Meerjarenbegroting (MFF 2028-2034). Investeringen en hervormingen ter ondersteuning van energiegemeenschappen en een rechtvaardige energietransitie dienen deel uit te maken van de Belgische National and Regional Partnership Plans. Voor elke euro aan overheidssubsidie die in een energiegemeenschap wordt geïnvesteerd, wordt naar schatting 50 euro aan economische baten voor de regio gegenereerd. Meer aanbevelingen in deze recent gepubliceerde beleidsnota: https://www.rescoop.eu/toolbox/horizontal-guidance-and-country-recommendations-for-national-and-regional-partnership-plans
8. **Zorg ervoor dat de technische complexiteit van de energietransitie niet gedragen moet worden door individuele burgers**
   Gemeentelijke steun is in dit opzicht een doorslaggevende factor en drijvende kracht.

Ter ondersteuning van energiedelen

Beschouw energiedelen, eerder dan als een technische of marktgerichte activiteit, vooral als instrument om burgers en lokale gemeenschappen actief te laten deelnemen aan de energietransitie. Dat vraagt niet alleen aangepaste markt- en netregels, maar ook structurele sociale ondersteuning, toegankelijke infrastructuur en een beleidskader dat kwetsbare huishoudens expliciet als doelgroep meeneemt.

1. Voorzie een juridische sandbox waarin burgerenergiecoöperaties en sociale woonmaatschappijen kunnen **experimenteren met innovatieve modellen voor energiedelen, tariefstructuren en energieopslag.** Een dergelijke experimenteerruimte maakt het mogelijk om bestaande juridische en administratieve knelpunten in de praktijk te identificeren en weg te werken, met het oog op een structurele verankering van succesvolle modellen in de regelgeving.

2. Pas de regelgeving rond het netgebruik aan zodat buurten en sociale wooncomplexen kunnen kiezen voor een **collectief capaciteitstarief op het niveau van het transformatorstation**. Resultaten van het ETF REINVENT project uit Otterbeek bewijzen dat dit, in tegenstelling tot individuele optimalisatie, potentieel[1] kan leiden tot 31% minder netpiekbelasting, lagere kosten en een hoger consumentencomfort.
3. Verduidelijk in welke mate EMD5.1 de structurele uitsluiting van kwetsbare klanten met een sociaal tarief van energiedelen in de praktijk wegneemt. Onderzoek daarnaast waar en hoe deze uitsluiting zich in de praktijk manifesteert. En bepaal, ten slotte, ook hoe deze toegang eveneens kan worden gewaarborgd voor gebruikers van budgetmeters.
4. Met EMD5.1 wordt een aparte vorm van energiedelen voor bewoners van een appartementsgebouw een mogelijkheid. Hetzelfde zou kunnen voor buren achter hetzelfde transformatorstation, om zo expliciet de link te maken met de netinfrastructuur en beter te kunnen verzekeren dat energiedelen ook op dat vlak voordelen oplevert.
5. Faciliteer de volledige integratie van energiedelen in het Atrias-platform. Indien dit nodig blijkt, dient netbeheerder Fluvius aangespoord te worden om de stilgelegde API-ontwikkeling te heractiveren.

[1] *Het potentiële voordeel volgt uit simulaties van een model van de wijkinfrastructuur door de UMons*

BELEIDSNOTA ENERGIEGEMEENSCHAPPEN VOOR EEN RECHTVAARDIGE ENERGIETRANSITIE

Deze beleidsnota kwam tot stand binnen SOCIALNRG (LIFE), met inbreng uit de projecten U2DEMO en INNO-TREC (Horizon Europe).

Het SOCIALNRG-project heeft financiering ontvangen van het LIFE-programma van de Europese Unie in het kader van subsidieovereenkomst nr. 101167579.

Het U2DEMO-project heeft financiering ontvangen van het programma voor onderzoek en innovatie Horizon Europa van de Europese Unie in het kader van subsidieovereenkomst nr. 101160684.

Het INNO-TREC-project heeft financiering ontvangen van het programma voor onderzoek en innovatie Horizon Europa van de Europese Unie in het kader van subsidieovereenkomst nr. 101230578.

Medegefinancierd door de Europese Unie. Opvattingen en meningen zijn echter uitsluitend die van de auteur(s) en weerspiegelen niet noodzakelijk die van de Europese Unie of CINEA. Noch de Europese Unie, noch de subsidie verlenende instantie kan hiervoor verantwoordelijk worden gehouden.

Medegefinancierd door de Europese Unie